

Düzeltilmemiş ön versiyon

Dağıtım: Genel
7 Kasım 2024

Orijinal: İngilizce

İnsan Hakları Komitesi

Türkiye'nin ikinci periyodik raporuna ilişkin sonuç gözlemler*

1. Komite, Türkiye'nin¹ ikinci periyodik raporunu 23 ve 24 Ekim 2024 tarihlerinde yapılan 4162. ve 4163. Toplantılarında² değerlendirmiştir. 5 Kasım 2024 tarihinde gerçekleştirilen 4179. toplantısında ise mevcut sonuç gözlemlerini kabul edilmiştir.

A. Giriş

2. Komite, basitleştirilmiş raporlama prosedürünü kabul ettiği ve bu prosedür kapsamında hazırlanan raporlama öncesi konular listesine cevaben ikinci periyodik raporunu sunduğu için taraf Devlete müteşekkirdir. 2012 yılındaki bir önceki incelemesinden sonra, raporlama döneminde Sözleşme hükümlerinin uygulanması için alınan tedbirler konusunda taraf Devlet delegasyonu ile yapıcı diyalogunu yenileme fırsatı bulduğu için takdirlerini ifade eder. Komite, delegasyon tarafından sağlanan sözlü yanıtlar ve yazılı olarak kendisine sunulan tamamlayıcı bilgiler için taraf Devlete teşekkür eder.

B. Olumlu yönler

3. Komite, Taraf Devlet tarafından alınan aşağıdaki yasal ve politik önlemleri memnuniyetle karşılamaktadır:

(a) 2023 yılında, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Kurulunu kuran ve şiddet önleme ve izleme merkezlerinin kapasitesini genişleten 25 Kasım 2023 tarihli ve 2023/16 sayılı Genelge

(b) 2022 yılında, Türk Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu'nda değişiklik yaparak ısrarlı takibi bir suç olarak tanımlayan 27 Mayıs 2022 tarihli 7406 sayılı Kanun

(c) 2021 yılında, 2021-2025 yıllarını kapsayan Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Dördüncü Ulusal Eylem Planının kabul edilmesi;

(d) 2021 yılında, 2021-2023 yıllarını kapsayan İnsan Hakları Eylem Planının kabul edilmesi;

(e) 2020 yılında, suç mağdurlarını desteklemek amacıyla Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Daire Başkanlığı ve ilgili müdürlüklerin kurulmasına dair 10 Haziran 2020 tarihli 63 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi;

(f) 2016 yılında, İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun kurulması.

* Komite tarafından 142. oturumunda (14 Ekim - 7 Kasım 2024) kabul edilmiştir.

¹ CCPR/C/TUR/2.

² Bkz. CCPR/C/SR.4152 ve CCPR/C/SR.4153.

4. Komite ayrıca, taraf Devletin 2017 yılında Çocuk Hakları Sözleşmesi İhtiyari Protokolü kapsamındaki soruşturma usulünü bir iletişim usulü olarak kabul etmesini memnuniyetle karşılamaktadır.

C. Başlıca endişe konuları ve tavsiyeler

Sözleşmenin uygulandığı anayasal ve yasal çerçeve

5. Komite, taraf Devlet'in beyanlarını ve Sözleşme'nin 27. maddesine koyduğu çekinceyi sürdürmesinden üzüntü duymaktadır. Ayrıca, taraf Devlet'in Komite'nin Görüşlerini (madde 2 ve 27) uygulamak için alınan somut tedbirler hakkında ek bilgi vermemiş olmasını da üzüntü duymaktadır.

6. **Komite'nin önceki tavsiyeleri ışığında, taraf Devlet beyanlarını ve 27. maddeye koyduğu çekinceyi geri çekmeyi düşünmelidir. Taraf Devlet ayrıca, Sözleşme'nin 2(2) ve (3) maddelerine uygun olarak, tüm sonuç gözlemlerini uygulamak ve Komite'nin Görüşlerini uygun ve etkili mekanizmalar yoluyla tam olarak yürürlüğe koymak için gerekli tüm adımları atmalıdır. Ayrıca, Komite'nin herhangi bir telafi tedbirine hükmettiği başvuru sahiplerinin, bu tedbirlerin uygulanması için yerel mahkemelere başvurma hakkını tanıyan mevzuatı kabul etmeyi düşünmelidir. Ayrıca, taraf Devlet, Sözleşme ve Sözleşme'nin iç hukukta uygulanabilirliği konusunda hakimler, savcılar ve avukatlar arasında farkındalık yaratma çabalarını artırmalı ve Sözleşme hükümlerinin mahkemeler tarafından dikkate alınmasını sağlamalıdır.**

7. Komite, Nisan 2017'de Olağanüstü Hal sırasında Anayasa'da yapılan değişikliklerin Parlamento ve yargı aleyhine Yürütmenin yetkilerini orantısız bir şekilde güçlendirdiğini ve özellikle de Parlamento'yu baypas eden kanunların çıkarılması ve Hakimler ve Savcılar Kuruluna etkili denetim usulleri olmaksızın yapılan atamalarla ilgili olarak taraf Devlette hesap verebilirlik ve kuvvetler ayrılığı bulunmadığına ilişkin haklı endişelere yol açtığını düşünmektedir.

8. **Taraf Devlet, hesap verebilirliği sağlamak ve özellikle yargı konusunda kuvvetler ayrılığı ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalmak için mevzuatını gözden geçirmeyi düşünmelidir. Ayrıca, yargının tam bağımsızlığını ve tarafsızlığını hukuken ve uygulamada güvence altına almalıdır.**

9. Komite, 2021-2023 İnsan Hakları Eylem Planını not ederken, yargının bağımsız işleyişini sağlamanın yanı sıra terörle mücadele mevzuatının muhalif siyasetçiler ve aktivistler, gazeteciler, avukatlar ve insan hakları savunucularına karşı insan haklarını kullanırken kötüye kullanılmasını önlemeye yönelik etkili tedbirlerin eksikliğinden de endişe duymaktadır. Komite, İnsan Hakları Eylem Planı'nın amaç ve hedeflerinin uygulanmamasından ve taraf Devlet mevzuatına aktarılmamasından üzüntü duymaktadır (madde 2).

10. **Taraf Devlet, bir sonraki İnsan Hakları Planına, yargının bağımsız işleyişini sağlamak ve terörle mücadele mevzuatının kötüye kullanılmasını önlemek için somut ve etkili tedbirler dahil etmelidir.**

Ulusal İnsan Hakları Kurumu

11. Komite, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun B statüsü ile akredite edildiğini not eder. Komite, Yürütme'den bağımsız olmadığı ve Kurul üyelerinin çeşitlilik göstermediği yönündeki raporlardan endişe duymaktadır (madde 2).

12. **Taraf Devlet, İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına yönelik ulusal kurumların statüsüne ilişkin ilkelere (Paris İlkeleri) tam olarak uymasını ve görevini etkili ve bağımsız bir şekilde yerine getirebilmesini sağlamak için Ulusal İnsan Hakları Kurumları Küresel İttifakının tavsiyelerini derhal uygulamalıdır. Taraf Devlet, şeffaf, katılımcı ve bağımsız seçme ve atama süreçlerini ve Kurulun çeşitli ve çoğulcu bir bileşime sahip olmasını sağlamalıdır.**

Ayrımcılık yapmama

13. Komite, taraf Devlet'teki yasal çerçevenin, LGBTQ bireyler, engelliler ve Kürt toplumu gibi etnik azınlıklar da dahil olmak üzere Sözleşme kapsamındaki tüm temellerde ayrımcılığa karşı tam koruma sağlamadığına dair endişesini yinelemektedir. Bu bağlamda Komite, LGBTQ bireylere ve derneklere yönelik sistematik ayrımcılık ve şiddetten ve örgütlenme ve ifade özgürlüğü haklarından yararlanmalarına yönelik kısıtlamalardan endişe duymaktadır. Komite, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun ayrımcılığı yasaklayan kapsamlı bir yasal çerçeve sunmasına rağmen, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılığı ele almadığını ve bu temelde şikâyetler almasını engellediğini not etmektedir. Komite ayrıca, Kürt toplumuna yönelik ayrımcılık ve ırk temelli şiddet raporlarından da endişe duymaktadır (madde 2, 3, 6, 25 ve 26).

14. Taraf Devlet şunları yapmalıdır:

(a) Hem kamu hem de özel sektörde ve Sözleşme kapsamında yasaklanan tüm temellerde kesişen, doğrudan ve dolaylı ayrımcılık da dahil olmak üzere ayrımcılığı yasaklayan kapsamlı bir mevzuat kabul etmeli; mevzuatın etkili bir şekilde uygulanmasını ve mağdurların etkili ve uygun çözümlere erişimini sağlamalı ve cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılığı ele alabilmesini sağlamak için Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nda değişiklik yapmak;

(b) Tüm ayrımcılık, nefret söylemi ve nefret suçu eylemlerinin derhal ve etkili bir şekilde soruşturulmasını, failerin adalete teslim edilmesini ve suçlu bulunmaları halinde uygun yaptırımlarla cezalandırılmalarını ve mağdurlara yeterli çözüm yolları sağlanmak.

Olağanüstü haller

15. Komite, darbe girişiminin ardından Temmuz 2016 ile Temmuz 2018 arasında yürürlükte olan olağanüstü hâl döneminde kanun hükmünde kararnamele getirilen kısıtlamaların orantısız niteliğinden ve Sözleşme'den yapılan derogasyonlardan endişe duymaktadır. Komite ayrıca, bu dönemde, bir terör örgütüyle bağlantıyı neyin oluşturduğunun net bir şekilde tanımlanmaması bakımından ceza hukukunda kanunilik ilkesi gibi askıya alınamayacak Sözleşme haklarının ihlal edildiğine dair raporlardan ve ayrıca: a) maddi kapsamı ve süreleri ve olağanüstü hal kararnamelemlerinin olağan mevzuata aktarılması da dahil olmak üzere olağanüstü hal tedbirlerinin sıkı bir şekilde uyarlanması, b) terörle mücadele tedbirlerinin uygulanabilirliğini belirlemek için yeterli kriterler ve c) adil yargılanma güvencelerinin eksikliğinden rahatsızlık duymaktadır (madde 4).

16. Komite'nin olağanüstü hâl sırasında Sözleşme hükümlerinin askıya alınmasına ilişkin 29 (2001) sayılı genel yorumu ışığında, taraf Devlet Sözleşme'de yer alan tüm haklara sıkı bir şekilde saygı göstermeli ve Sözleşme'nin 4. maddesinde belirtilen tüm koşullara sistematik olarak uymalıdır. Taraf Devlet özellikle şunları yapmalıdır:

(a) Olağanüstü hâl bağlamında insan haklarını kısıtlayan her türlü tedbirin istisnai, geçici, ayrımcı olmayan, orantılı ve kesinlikle gerekli olmasını ve bağımsız yargı denetimine tabi olmasını garanti altına almak;

(b) Olağanüstü hâl sırasında işlenen tüm insan hakları ihlalleri iddialarının derhal, bağımsız, tarafsız ve etkili bir şekilde soruşturulmasını, sorumluların usulüne uygun olarak yargılanmasını ve cezalandırılmasını ve mağdurların tam tazminat almasını sağlamak.

Terörle mücadele önlemleri

17. Komite, Terörle Mücadele Yasası No. 3713'teki, özellikle 'terörizm' ve 'terör suçlusu' tanımlarının genişliği bakımından Sözleşme ile uyumsuzluğa ilişkin endişelerini tekrar etmektedir. Türkiye Anayasa Mahkemesi, terör suçlarının ve ilgili cezaların netlik ve öngörülebilirliğini sağlamanın ve Ceza Kanunu'nun 220/6. maddesi uyarınca yargılananların haklarını korumanın önemini vurgulamıştır. Komite, 220/6. maddede Mart 2024'te yapılan değişiklikleri not etmektedir, ancak raporlar, maddenin hala keyfi tutuklama ve gözaltı, kovuşturma ve mahkumiyetlere karşı yeterli kesinlik ve güvenceden yoksun olduğunu göstermektedir. Komite ayrıca 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine Dair Kanun hakkında da endişe duymaktadır. Kanunun amacı

kara para aklama ve terörizmin finansmanı ile mücadele etmek olsa da sivil toplum kuruluşlarını hedef almak, onları sıkı denetim ve izlemeye tabi tutmak, mal varlıklarını dondurmak ve haklarını kısıtlamak için kullanıldığı bildirilmektedir (madde 2, 4, 6, 7, 9, 14 ve 22).

18. **Taraf Devlet, 3713 sayılı Kanun, 7262 sayılı Kanun ve Ceza Kanunu'nun ilgili maddeleri de dahil olmak üzere terörle mücadele mevzuatını, özellikle terörle ilgili suçların geniş tanımlarını netleştirip daraltarak ve bu kanunların sivil toplum örgütlerine karşı kötüye kullanılmamasını sağlayarak, Sözleşme'ye ve yasallık ve kesinlik ilkelerine tam olarak uygun hale getirmelidir. Taraf Devlet ayrıca, terör eylemlerinden veya ilgili suçlardan şüphelenilen veya suçlanan kişilere, Sözleşme'ye uygun olarak, kanunda ve uygulamada tüm uygun yasal güvencelerin sağlanmasını temin etmelidir.**

Kadına yönelik şiddet

19. Komite, aile içi şiddet ve sözde namus suçları bağlamında çok yüksek sayıda kadın cinayeti ve ölümünün yanı sıra etkili önleme, koruma tedbirleri, failerin etkili bir şekilde soruşturulması ve kovuşturulmasının eksikliğinden endişe duymaktadır. Komite, taraf Devletin 2021 yılında Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nden (İstanbul Sözleşmesi) çekilmesinin teşvik etmiş olabileceği kadınlara yönelik şiddetin normalleşmesine ilişkin raporlardan endişe duymaktadır. Komite, gözaltı merkezlerinde cinsel şiddet de dâhil olmak üzere kadınlara yönelik şiddete ilişkin güvenilir raporlardan ve Gülen hareketiyle bağlantılı olduğundan şüphelenilen kadınların tıbbi bakıma erişiminin olmamasından duyduğu endişeyi ifade etmektedir. Komite, her türlü şiddete maruz kalan kadınların, yetkililerin pasifliği, damgalanma ve yeniden mağdur edilme riski nedeniyle şikâyetinde bulunmaktan korkmalarından endişe duymaktadır (madde 2, 3, 6, 7 ve 26).

20. **Taraf Devlet, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddeti önlemek, ele almak ve ortadan kaldırmak için, aile içi şiddet ve sözde "namus suçları" da dahil olmak üzere kadınlara yönelik her türlü şiddeti açıkça ele alan kapsamlı yasal ve politik reformları kabul etmelidir. Özellikle şunları yapmalıdır:**

(a) "Namus" suçları da dahil olmak üzere, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik tüm şiddet vakalarının derhal ve kapsamlı bir şekilde soruşturulmasını, failerin kovuşturulmasını ve mahkûm edilmeleri halinde suçun ağırlığıyla orantılı cezalara çarptırılmalarını sağlamak;

(b) Mağdurların herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan gerekli hukuki, tıbbi, mali ve psikolojik desteği almalarını, kendileri ve çocukları için sığınmaevlerine erişim de dahil olmak üzere yeterli hukuk yollarına ve etkili koruma araçlarına erişmelerini sağlamak;

(c) Tüm kadınların hakları, koruma tedbirleri ve çözüm yolları hakkında bilgiye erişiminin sağlanması da dahil olmak üzere, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet vakalarının ve kötü uygulamaların bildirilmesini kolaylaştıracak ve teşvik edecek mekanizmaları güçlendirmek ve yardım arayan kadınların toplumsal olarak damgalanmasını ve yeniden mağdur edilmesini önlemek;

(d) Hâkimlerin, savcılarının, kolluk kuvvetlerinin ve sağlık personelinin, kadına yönelik şiddet vakalarını etkili ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde ele almalarını sağlayacak uygun eğitimleri almaya devam etmelerini sağlamak, kadın hâkim, savcı ve polis memurlarının sayısını artırmak ve uzman birimlere erişimlerini garanti altına almak;

(e) Bu tür eylemlerin suç teşkil eden niteliği hakkında kamuoyunda farkındalık yaratan ve kadına yönelik şiddeti normalleştiren klişelerle mücadele eden halk eğitim programlarını artırmak.

Yolsuzlukla mücadele önlemleri

21. Komite, yolsuzlukla mücadeleye ilişkin yasal çerçevedeki boşluklardan endişe duymakta ve Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu (GRECO) tarafından uluslararası düzeyde dile getirilen, yasama sürecinde şeffaflığın olmaması, parlamento üyeleri için etik kuralların bulunmaması ve yargının bağımsız olmaması gibi endişeleri yinelemektedir. Komite ayrıca, hükümet yetkilileri ve savcılar tarafından güvenilir yolsuzluk iddialarının soruşturulmaması, kovuşturulmaması ve yabancı rüşvet davalarının takip edilmemesinden endişe duymaktadır. Komite, 2023 depreminin ardından inşaat sektöründe yolsuzluk yapıldığına dair raporlardan ve olağanüstü hâl sırasında mal varlıklarının kamulaştırılması ve bunların Hükümet tarafından atanan kayyumlar tarafından yönetilmesinin ardından yolsuzluğun artmasından endişe duymaktadır (madde 2 ve 25).

22. **Taraf Devlet, hükümet ve yargı dahil olmak üzere her düzeyde yolsuzluğun ve yabancı rüşvet vakalarının önlenmesi ve ortadan kaldırılmasına yönelik çabalarını artırmalıdır. Tüm yolsuzluk iddialarının hızlı, kapsamlı, bağımsız ve tarafsız bir şekilde soruşturulması için çabalarını artırmalı, failerin kovuşturulmasını ve suçlu bulunmaları halinde suçun ağırlığıyla orantılı cezalara çarptırılmalarını ve mağdurlara yeterli tazminatın sağlanmasını temin etmelidir.**

Zorla kaybetmeler ve kaçırımlar

23. Komite, bölgedeki diğer ciddi insan hakları ihlallerinin yanı sıra Güneydoğu Türkiye'deki çok sayıda zorla kaybetme vakasından endişe duymaktadır. Komite ayrıca, Kuzey Suriye'deki bölgeler de dahil olmak üzere, Türk yetkililer tarafından ülke dışında zorla kaybetme ve diğer ciddi insan hakları ihlalleri iddialarından da endişe duymaktadır. Komite, 1980'ler ve 1990'larda Türkiye'de yaşanan zorla kaybetmelerle ilgili bilgi ve çözüm eksikliğinden duyduğu endişeyi dile getirmektedir. Komite, 2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilâtı Kanunu'nun, zorla kaybetme olaylarına karıştıkları iddia edilen ajanlarına cezai kovuşturmalardan tam dokunulmazlık sağlayan hükümlerinden endişe duymaktadır (madde 6, 9 ve 12).

24. **Taraf Devlet, tüm zorla kaybetme vakalarını aydınlatmalı ve gecikmeksizin tarafsız ve kapsamlı soruşturmalar yürütmeli, mağdurların ve yakınlarının soruşturmanın ilerleyişi ve sonuçları hakkında bilgilendirilmesini sağlamalıdır. Ayrıca, sorumluları tespit etmeli, yargılanmalarını ve suçlu bulunmaları halinde suçlarının ağırlığıyla orantılı uygun cezalara çarptırılmalarını ve zorla kaybetme mağdurlarına ve ailelerine tam tazminat sağlanmasını temin etmelidir. Ayrıca, zorla kaybetme vakalarında Millî İstihbarat ajanlarına cezai kovuşturmadan muafiyet tanıyan hükümleri kaldırmalıdır. Taraf Devlet, Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'ye katılmayı da değerlendirmelidir.**

25. Komite, Gülen hareketiyle bağlantılı olduğundan şüphelenilen yüzden fazla kişinin yanı sıra siyasi muhaliflerin veya hükümeti eleştiren gazetecilerin herhangi bir adli iade prosedürü olmaksızın ülke dışına kaçırıldığına ve zorla taraf Devlete nakledildiğine dair raporlardan endişe duymaktadır. Komite, aynı kişilere karşı Interpol Kırmızı Bültenlerinin kötüye kullanıldığı iddiaları ve siyasi amaçlı iade süreçlerinin kullanılması konusunda endişelerini ifade etmektedir (madde 6, 9, 12 ve 14).

26. **Taraf Devlet, kaçırma veya kendisine zorla nakil olaylarının gerçekleşmemesini, Interpol'ün Kırmızı Bültenlerinin kötüye kullanılmamasını ve iade süreçlerinin siyasi saiklerle yapılmamasını ve adil yargılanma güvencelerine uygun olarak yürütülmesini sağlamak için yeterli güvenceler oluşturmalıdır.**

İşkence ve zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele veya cezanın yasaklanması

27. Komite, Taraf Devlet'in işkenceye karşı "sıfır tolerans" politikasına ilişkin güvencelerini ve bu tür ihlaller için zaman aşımını kaldırma yönündeki olumlu adımını not etmekle birlikte, İşkenceye Karşı Komite'nin polis gözetiminde ve cezaevlerinde işkence ve kötü muamelenin geniş bir şekilde gerçekleştiğine ve son yıllarda artışa ilişkin kaygılarını yineler ve yeterli izlemenin yanı sıra güvenli ve etkili bir şikâyet mekanizmasının ve failer için suçun ağırlığıyla orantılı tarafsız, bağımsız ve kapsamlı soruşturmaların, kovuşturmaların ve yaptırımların bulunmamasının fiili bir cezasızlık durumuna yol açtığı konusundaki açıklamasını tekrarlar (madde 2, 7, 9, 10 ve 14).

28. **Taraf Devlet işkence ve kötü muameleyi ortadan kaldırmalıdır. Özellikle de şunları yapmalıdır:**

(a) **İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesine İlişkin El Kitabı'na (İstanbul Protokolü) uygun olarak tüm işkence ve kötü muamele iddiaları ve gözaltında ölümler hakkında kapsamlı, bağımsız ve tarafsız soruşturmalar yürütmek, ve Potansiyel Yasadışı Ölümlerin Soruşturulmasına İlişkin Minnesota Protokolü uyarınca, kolluk kuvvetleri de dahil olmak üzere faileri kovuşturmak ve mahkum edilmeleri halinde suçun ağırlığıyla orantılı yaptırımlarla cezalandırmak ve mağdurlara rehabilitasyon da dahil olmak üzere tam bir çözüm ve telafi sağlamak;**

(b) **Soruşturularda ve Bilgi Toplamada Etkili Görüşme İlkeleri (Méndez İlkeleri) gibi uluslararası insan hakları standartları konusunda eğitim de dahil olmak üzere hakimlere, savcılara, kolluk kuvvetlerine ve adli tıp ve sağlık personeline verilen insan hakları eğitimini güçlendirmek de dahil olmak üzere işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaları önlemek için gerekli tüm tedbirleri almak;**

(c) **Özgürlüğünden mahrum bırakılan herkesin işkence ve kötü muamele iddialarının soruşturulması için bağımsız, güvenli ve etkili bir şikâyet mekanizmasına erişiminin sağlamak ve şikâyetçilerin misillemelere karşı korunmasının güvence altına almak.**

Kişi özgürlüğü ve güvenliği

29. Komite, siyasi muhaliflerin, hakimlerin, savcılarının, gazetecilerin, insan hakları savunucularının ve terörle ilgili suçlamalarla karşı karşıya kalanların suçlama olmaksızın uzun süre tutuklu kalmaları da dahil olmak üzere, Taraf Devlet'teki uzun süreli tutukluluktan endişe duymaya devam etmektedir. Bu bağlamda, savunma avukatlarının hedef alındığı, hukuka aykırı tutuklamalara itiraz etmenin zorlaştırıldığı, müvekkilleriyle görüşme ve dava dosyalarına erişimin kısıtlandığı ve temyiz sürecinin uzun sürdüğü yönündeki raporlara ilişkin endişelerini dile getirmektedir (madde 9 ve 14).

30. **Komite'nin kişi özgürlüğü ve güvenliğine ilişkin 35 (2014) sayılı genel yorumu ışığında, taraf Devlet, hapsedmeye alternatif olarak hapis dışı tedbirlerin daha geniş bir şekilde uygulanması da dahil olmak üzere, tutukluluğa başvurmayı önemli ölçüde azaltmalı ve terörle ilgili suçlamalarla karşı karşıya olanlar da dahil olmak üzere, tüm tutuklu kişilere, uygulamada, tutukluluklarının başlangıcından itibaren tüm yasal ve usulü güvencelerin sağlanmasını temin etmelidir. Özellikle de şunları yapmalıdır:**

(a) **Tutulan kişilerin hakları konusunda bilgilendirilmelerini, avukatlarına derhal erişebilmelerini, suçlamanın hızlıca yönelttilmesini ve gerektiğinde yargılamanın hızlı bir şekilde ve kamuya açık olarak yapılmasını sağlamak;**

(b) **Birleşmiş Milletler Hapis Dışı Tedbirler için Asgari Standart Kurallar (Tokyo Kuralları) ve Birleşmiş Milletler Kadın Mahkumlara Muamele ve Kadın Suçlular için Hapis Dışı Tedbirler Kuralları (Bangkok Kuralları) ışığında, bu tür alternatiflere gereken önemin verilmesi de dahil olmak üzere, tutuklamaya alternatiflerin mevcudiyetini ve bu alternatiflere başvurulmasını arttırmak ve kefalet hakkına etkili bir erişimi teşvik etmek ve sağlamak;**

(c) Tutulmanın istisnai olmasını, yalnızca gerekli olduğunda ve mümkün olduğunca kısa bir süre için uygulanmasını ve tutulmaya ilişkin yasal sınırların sıkı bir şekilde uygulanmasını sağlamak;

(d) Tutukluluk halinin, habeas corpus hakkının etkin bir şekilde uygulanması da dahil olmak üzere, ilgili adli makamlar tarafından hızlı, kapsamlı ve tarafsız bir şekilde incelenmesini ve keyfi olarak tutulan herkesin koşulsuz olarak serbest bırakılmasını ve yeterli tazminatın ödenmesini sağlamak;

(e) Terörle mücadele yargılamalarında, dava dosyalarına erişimin sınırlandırılmasının savunma hakkının gereksiz yere kısıtlanmasına yol açmamasını sağlamak.

31. Komite, taraf Devlet'in ceza infaz sisteminin kapasitesini artırmaya yönelik kayda değer çabalarını not etmekle birlikte, cezaevlerinin aşırı kalabalık olmaya devam etmesinden ve özellikle yeterli sağlık hizmeti, içme suyu, gıda, ısıtma, havalandırma ve aydınlatmaya erişimin bulunmadığına ve kötü sıhhi koşullara ilişkin raporlardan endişe duymaktadır. Komite ayrıca, uzun süreli hücre hapsi ve siyasi mahkûmlar için daha ağır tutukluluk koşullarına ilişkin raporlardan da endişe duymaktadır. Bu bağlamda Komite, cezaevi nüfusunu azaltmayı amaçlayan 7242 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanun'un ayrımcı hükümlerine ilişkin raporlardan endişe duymaktadır; zira söz konusu kanun, terörizmle suçlanan siyasi mahkûmlara denetimli serbestlik ve şartlı tahliye erişim konusunda diğer mahkûmlarla eşit muamele öngörmemektedir (madde 2, 9 ve 10).

32. **Taraf Devlet, hapis cezasına alternatif olarak hapis dışı tedbirlerin daha geniş bir şekilde uygulanması da dahil olmak üzere, cezaevlerindeki ve diğer alıkonulma yerlerindeki aşırı kalabalığı azaltmaya yönelik çabalarını sürdürmelidir. Ayrıca şunları da yapmalıdır:**

(a) Tutukluluk koşullarının, Birleşmiş Milletler Mahpusların Islahı için Asgari Standart Kurallar (Mandela Kuralları), Birleşmiş Milletler Kadın Mahpusların Islahı ve Kadın Suçlular için Gözetim Dışı Tedbirler Kuralları (Bangkok Kuralları) dahil olmak üzere ilgili uluslararası insan hakları standartlarına tam olarak uymasını ve sağlık hizmetleri, içme suyu, gıda, ısıtma, havalandırma ve aydınlatmanın yanı sıra hijyen ve sanitasyon ile rehabilitasyon ve yeniden entegrasyon destek hizmetlerine yeterli erişimin sağlanmasını temin etmek için çabalarınıyoğunlaştırmak;

(b) Hücre hapsinin kullanımını, sadece son çare olarak ve mümkün olduğunca kısa bir süre için uygulamak suretiyle etkili bir şekilde sınırlandırmak ve hücre hapsinin kullanımının yargı denetimine tabi olmasını sağlamak.

İnsan ticareti

33. Komite, insan ticaretiyle mücadele konusunda Taraf Devlet tarafından yürütülen çabaları ve insan ticaretiyle mücadeleye yönelik Üçüncü Ulusal Eylem Planı'nın sonuçlandırılmasında kaydedilen ilerlemeyi not eder. Ancak Komite, genellikle beraat eden veya hafif cezalar alan insan tacirleri için bildirilen düşük mahkûmiyet oranından endişe duymaktadır. Komite ayrıca, mağdurların etkili bir şekilde tespit edilmesi ve etkili soruşturuların yürütülmesi de dahil olmak üzere, insan ticaretinin önlenmesi ve insan ticaretiyle mücadele için yeterli uzmanlık eğitimi ve kaynakların bulunmamasından endişe duymaktadır. Komite, mağdurlara yardımın iyileştirilmesi için atılan adımları kabul etmekle birlikte, güvenli barınma ve özel sığınma evlerine erişim, yeterli sağlık hizmeti ve yasal koruma da dahil olmak üzere, hizmetlerin veya özel koruma ve desteğin ülke genelinde yeterli kapsamda olmamasından endişe duymaktadır. Komite ayrıca, mağdurların insan ticareti sonucu işlemeye zorlandıkları fiiller nedeniyle cezalandırılmalarına ilişkin raporlardan da endişe duymaktadır (madde 2, 7, 8 ve 26).

34. **Taraf Devlet, insan ticaretini etkili bir şekilde önleme, mücadele etme ve cezalandırma çabalarını, aşağıdakiler de dahil olmak üzere, daha da güçlendirmelidir:**

(a) İnsan ticareti vakalarının hızlı, kapsamlı, etkili ve tarafsız bir şekilde soruşturulmasını, faillerin kovuşturulmasını ve mahkûm edilmeleri halinde suçun ağırlığıyla orantılı cezalara çarptırılmalarını ve mağdurların tazminat da dahil olmak

üzere tam telafi almalarının sağlanması;

(b) Mağdurlara ülkenin her yerinde güvenli ve uzmanlaşmış sığınma evleri, sağlık hizmetlerine ve hukuki korumaya erişim, etkili hukuk yolları, rehabilitasyon ve yeniden entegrasyon destek hizmetleri gibi yeterli koruma ve yardım sağlanması;

(c) Kamuoyuna yönelik önleme ve farkındalık artırma kampanyalarının artırılması ve yargı, savcılar, kolluk kuvvetleri ve sınır yetkilileri de dahil olmak üzere ilgili tüm Devlet görevlilerine insan ticareti mağdurlarının önlenmesi, tespiti ve yönlendirilmesine yönelik standartlar ve prosedürler konusunda uzmanlık eğitimi verilmesi;

(d) İnsan ticaretini önlemek, mücadele etmek ve cezalandırmaktan sorumlu tüm kurumların yanı sıra sivil toplum kuruluşları da dahil olmak üzere koruma ve yardım sağlayan kurumlara yeterli mali, teknik ve insan kaynağı tahsis edilmesinin sağlanması;

(e) Göçmenler ve mülteciler arasında insan ticareti mağdurlarının tespit edilmesine yönelik çabaların iki katına çıkarılması;

(f) Mağdurların işlemeye zorlandıkları suçlardan dolayı cezalandırılmamaları için özel yasal hükümlerin benimsenmesi.

Seyahat özgürlüğü

35. Komite, 2016'daki darbe girişiminde yer aldıklarından şüphelenilen veya Gülen hareketiyle bağlantılı oldukları iddia edilen devlet memurlarına, akademisyenlere ve öğrencilere uygulanan toplu pasaport iptali, seyahat yasağı veya ülkeden ayrılmak için izin talep etme zorunluluğundan endişe duymaktadır (madde 12).

36. **Taraf Devlet, seyahat özgürlüğünü güvence altına almalı ve 12. madde de dahil olmak üzere Sözleşme'ye ve Komite'nin seyahat özgürlüğüne ilişkin 27 (1999) sayılı genel yorumuna uygun olmayan, örneğin haksız veya ayrımcı gerekçelere dayanan kısıtlamalardan kaçınmalı ve bu tür davalar için bağımsız ve tarafsız bir temyiz sürecinin mevcut olmasını sağlamalıdır.**

Göçmenlere, mültecilere ve sığınmacılara yönelik muamele

37. Komite, taraf Devlet'in bölgedeki mülteci krizlerine yanıt verme konusundaki kayda değer çabalarını memnuniyetle karşılarken, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme'ye (1951 Mülteci Sözleşmesi) getirilen coğrafi sınırlama ile Sözleşme'nin uygulanmasının Avrupa'dan gelen mültecilerle kısıtlanmasına ilişkin endişelerini yinelemektedir. Komite ayrıca, geri göndermeme ilkesinin ihlal edildiğine ve Afganistan ve Suriye gibi ülkelere toplu olarak sınır dışı edildiklerine dair raporlardan ve "güvenli ülke" listesinin belirlenmesinde netlik olmamasından endişe duymaktadır. Komite ayrıca, kötü muamele veya süresiz gözaltı tehdidi altında "gönüllü" geri dönüş belgelerini imzalamaya zorlanan kişilerin, Suriye gibi çatışma bölgeleri de dahil olmak üzere, zorla sınır dışı edilmelerine ilişkin bazı vakalara dair raporlardan da endişe duymaktadır. Komite ayrıca, özellikle Suriyelilere yönelik nefret söylemi ve göçmen karşıtı propaganda vakalarından; sığınmacıların tutulduğu gözaltı merkezlerindeki insanlık dışı ve aşağılayıcı yaşam koşullarından ve Suriyeli ve Afgan göçmenlerin son derece güvencesiz durumları nedeniyle insan ticaretine açık olmalarından endişe duymaktadır (madde 7, 9, 12 ve 13).

38. **Komite'nin önceki tavsiyeleri ışığında, taraf Devlet, menşe ülkesine bakılmaksızın, uluslararası korumaya ihtiyaç duyan tüm kişilerin ülke topraklarına engelsiz erişimini ve mülteci statüsünün veya uluslararası koruma ihtiyacının bireysel olarak belirlenmesi için adil ve etkin bir prosedür sağlanmasını temin etmelidir. Bu çerçevede, taraf Devlet, Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin (1951 Mülteci Sözleşmesi) coğrafi olarak uygulanabilirliğini kısıtlayan beyanını geri çekmeyi değerlendirmelidir. Taraf Devlet ayrıca şunları yapmalıdır:**

(a) Sınır dışı etme işlemlerinde adil yargılanma standartlarına ve geri göndermeme ilkesine uyulmasını sağlamak ve gönüllü geri dönüş süreçlerinde zorlamayı önlemek için etkili güvenceler oluşturmak;

(b) Göçmenler ve sığınmacılar için gözaltı uygulamasını yalnızca en son çare olarak ve mümkün olan en kısa süre boyunca kullanmak, insan haklarına saygılı alternatif gözaltı tedbirlerinin kullanımını artırmak

ve gözaltı koşullarının uluslararası standartlara uygun olmasını temin etmek;

(c) Göçmenlere, sığınmacılara ve mültecilere yönelik nefret söylemini kınamak ve bununla mücadele etmek ve saygı kültürünü teşvik etmek için farkındalık artırıcı kampanyalar yürütmek.

Adalet erişim, adil yargılanma hakkı ve yargının bağımsızlığı

39. Komite, Anayasa'nın 138. maddesi ve 2802 sayılı Kanun'un 4. maddesinde yer alan yargının bağımsızlığına ilişkin hükümlere rağmen, 2014 yılında 6524 sayılı Kanun'un kabul edilmesinin ve 2017 yılında yapılan anayasa değişikliklerinin ardından yürütmenin yargı üzerindeki kontrolünün önemli ölçüde arttığını gösteren raporlardan endişe duymaktadır. Raporlar, Türkiye Hâkimler ve Savcılar Kurulunun yürütme ve yasama organlarından bağımsız olmadığını göstermektedir. Komite, Türkiye Barolar Birliği'nin teşkilatlanmasına ilişkin 2020 yılında yapılan mevzuat değişikliklerinin ardından illerde birden fazla baro kurulabilmesinden endişe duymaktadır. Taraf Devlet, bu tedbirin avukatların mesleklerini daha iyi icra etmelerine olanak sağladığını belirtmekle birlikte Komite, bunun avukatlık mesleğinin siyasallaşması ve hukukun üstünlüğü ve insan hakları durumunu eleştiren Baroların susturulması riski yaratmasından endişe duymaktadır. Komite ayrıca, özellikle olağanüstü hâl döneminde, sadece avukatlık mesleğini icra ettikleri için Ceza Kanunu'nun 314(2) maddesi uyarınca "silahlı terör örgütüne üye olma" şüphesiyle soruşturulan, gözaltına alınan veya tutuklanan avukat sayısının çok yüksek olmasından endişe duymaktadır (madde 2, 9 ve 14).

40. **Taraf Devlet, yargının tam bağımsızlığını ve tarafsızlığını ve savcılık hizmetinin işlevsel özerkliğini sağlamak, yasama ve yürütme organları tarafından herhangi bir haksız baskı veya müdahale olmaksızın özgürce işlemlerini garanti altına almak için yasal ve uygulamada acil önlemler almalıdır. Özellikle, şunları yapmalıdır**

(a) Türkiye Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nun yürütme makamından tam bağımsızlığını sağlamak için, Kurul üyelerinin yarısından az olmamak üzere, yargının her kademesinden kendi meslektaşları tarafından seçilen hâkim ve savcılardan oluşmasını sağlamak ve yargı içindeki çoğulculuğa saygı göstermek de dâhil olmak üzere, gerekli tüm tedbirleri almak;

(b) Sözleşme'yi ve 1990 tarihli Avukatların Rolüne İlişkin Temel İlkeler'i dikkate alarak, avukat örgütlerinin tam bağımsızlığını ve keyfi gözaltı, kovuşturma ve hapis dahil olmak üzere mesleki faaliyetleriyle bağlantılı her türlü usulsüz müdahale veya misillemeye karşı etkili bir şekilde korunmalarını sağlamak amacıyla avukatların çalışmalarının izlenmesine ilişkin yönetmelik ve uygulamalarını gözden geçirmek;

(c) Avukatların ve derneklerinin çalışmalarını engellemek için haksız terörle mücadele suçlamalarına başvurmaktan kaçınmak.

41. Komite, 2016'daki darbe girişiminin ardından binlerce hâkim ve savcının Gülen hareketiyle bağlantılı oldukları iddiasıyla adil yargılanma güvencesi olmaksızın görevden alınmasından endişe duymaktadır. Komite ayrıca, 2013 yılında üst düzey hükümet yetkilileri ve yakınlarının adının karıştığı geniş çaplı bir yolsuzluk soruşturmasının ardından hakimlere yönelik tutuklama, kovuşturma ve disiplin tedbirlerinden de endişe duymaktadır. Hâkim ve savcılarının toplu olarak görevden alınmasının ardından, yürütme tarafından kontrol edildiği bildirilen bir süreçte binlerce yeni hâkim ve savcı işe alınmıştır. Atama süreci 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'nun 7. ve müteakip maddelerinde düzenlenmiş olsa da Komite sürecin şeffaflıktan yoksun olduğu ve siyasi kriterlere dayandığı yönünde raporlar almıştır. Komite ayrıca, hakimlerin açık ve şeffaf kriterler olmaksızın ve bir tür disiplin yaptırımı olarak zorla görev yerlerinin değiştirildiği veya görevden alındığına dair raporlardan da endişe duymaktadır (madde 2, 9 ve 14).

42. **Taraf Devlet, hâkim ve savcılarının seçimi, atanması, terfisi, disiplini ve görevden alınmasına ilişkin kural ve usullerin şeffaf ve tarafsız olmasını ve Sözleşme'ye ve Yargı Bağımsızlığına İlişkin Temel İlkeler ve Savcılarının Rolüne İlişkin Kılavuz da dâhil olmak üzere ilgili uluslararası standartlara uygun olmasını sağlamalıdır.**

Ayrıca, atamaların kesinlikle liyakatlerine ve kapasitelerine göre yapılmasını sağlamalıdır. İhraç mağdurlarının, yargı denetimi de dahil olmak üzere, bağımsız ve tarafsız mekanizmalar aracılığıyla etkili hukuk yollarına erişebilmelerini ve buna uygun olarak tam tazminat alabilmelerini sağlamak için gerekli tüm tedbirleri almalıdır.

43. Komite, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun ceza yargılamasında görev alan kişilerin haklarına ilişkin hükümlerini not ederken, hükümeti eleştirenler, insan hakları savunucuları, barışçıl protestocular ve gazeteciler de dahil olmak üzere terörle ilgili davalarda adil yargılanma hakkının sistematik olarak reddedildiğine dair raporlardan endişe duymaktadır. Bu bağlamda Komite, örneğin, dosya içeriğinin sanıklar tarafından incelenmesini kısıtlayan 153.2 maddesi ve gözaltındaki kişinin avukata erişimini 24 saate kadar kısıtlayan ve işkence veya kötü muamele riskini artıran 154.2 maddesi gibi Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda terörle ilgili davalarda savunma hakkına getirilen kısıtlamalardan endişe duymaktadır. Komite ayrıca, taraf Devlet'in Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Osman Kavala, Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ ile ilgili bağlayıcı kararlarını (madde 7, 9, 14, 19, 21 ve 22) uygulamamış olmasından üzüntü duymaktadır.

44. **Taraf Devlet, terörle ilgili suçlardan şüphelenilen veya yargılanan kişilere, Sözleşme'ye uygun olarak, yasalarda ve uygulamada tüm gerekli yasal ve usulü güvencelerin sağlanmasını temin etmeli ve mevzuatı bu doğrultuda değiştirmelidir. Ayrıca, terörle ilgili davalardaki mahkûmiyet kararlarını gözden geçirmeli ve adil yargılanma güvencelerinden yararlanamayanlara etkili hukuk yolları sağlamalıdır.**

45. Komite, aralarında devlet memurları, hâkimler, doktorlar, askeri personel, polis memurları, öğretmenler ve akademisyenlerin de bulunduğu on binlerce Devlet görevlisinin, isimlerinin olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnamelemesine ekli listelerde yer alması sonucunda Gülen hareketiyle bağlantılı oldukları varsayılarak, yeterli hukuki güvence sağlanmaksızın ihraç edilmelerinden endişe duymaktadır. Komite, bu hukuki süreçte uygun olmayan ve toplu ihraçların bireyselleştirilmiş bir soruşturmaya veya doğrulanabilir kanıtlara dayanmamasından ve etkili bir yargı denetimi olmaksızın gerçekleştirilmesinden endişe duymaktadır. Komite, olağanüstü hâl ve ilgili kararnamelemeler kapsamında alınan tedbirlere ilişkin şikayetleri incelemek ve karara bağlamak üzere Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu'nun kurulmasını ve taraf Devlet'in Komisyon'un bireyselleştirilmiş ve iyi gerekçelendirilmiş kararlar verdiği iddiasını dikkate almaktadır. Ancak, Komisyon'un bağımsız olmadığına, inceleme usullerinin uzunluğuna ve yeterince bireyselleştirilmiş kriterlerin ve uygun savunma araçlarının bulunmadığına işaret eden raporlardan endişe duymaktadır. Komite, Komisyon'a yapılan başvuruların büyük çoğunluğunun reddedildiğini ve birçok kararın gerekçeden yoksun olduğunu veya hukuka aykırı gerekçelere dayandığını belirten raporları not eder. Bu nedenle Komite, ihraç edilenlerin bağımsız, tarafsız ve etkili bir hukuk yoluna erişememiş olmasından endişe duymaktadır (madde 14).

46. **Taraf Devlet, kamu hizmetinden ve özel sektörden ihraç edilen tüm bireylerin davalarının uluslararası standartlara uygun olarak bağımsız ve tarafsız bir yargı organı tarafından incelenmesini sağlamalı ve işten çıkarmanın keyfi olduğunun tespit edildiği durumlarda tazminat ve telafi sağlamalıdır.**

Özel Hayatın Gizliliği Hakkı

47. Komite, 2016 yılında Kişisel Verileri Koruma Kurumu'nun kurulmasını not etmekle birlikte, yeterli veri koruma mevzuatının olmamasından endişe duymaktadır. Bu bağlamda, 2014 yılında 6532 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilatı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'da yapılan ve Millî İstihbarat Teşkilatı'nın yetkilerini önemli ölçüde genişleten ve kötüye kullanımı önlemek için yargı denetimi de dahil olmak üzere güvenceler olmaksızın kişisel verilere sınırsız erişim sağlayan değişikliklerden endişe duymaktadır. Komite ayrıca, cep telefonu iletişiminin geniş çaplı olarak izlenmesi ve taraf Devlet'in yeterli bir veri koruma mevzuatı olmaksızın zorunlu SIM kart kaydı şartı getirmesinden endişe duymaktadır. Komite, zorunlu kimlik kartlarının kullanımına ilişkin bilgi alamamış olmaktan üzüntü duymaktadır (madde 17).

48. **Taraf Devlet, herkesin özel hayatın gizliliği hakkından tam olarak yararlanmasını güvence altına almak için gerekli tüm tedbirleri almalıdır. Ayrıca şunları da yapmalıdır:**

(a) Veri koruma ve gözetleme faaliyetleri ile özel hayatın gizliliğine yönelik diğer her türlü müdahaleye ilişkin mevzuatını Sözleşme'ye, özellikle de 17. maddeye ve yasallık, orantılılık, gereklilik ve şeffaflık ilkelerine tam olarak uygun hale getirmek; iletişimin izlenmesi ve dinlenmesinin önceden ve sürekli yargı denetimine tabi olmasını sağlamak. Bu bağlamda, 6532 sayılı Kanun dahil, ancak bununla sınırlı olmamak üzere, özel hayatın gizliliğine usulsüz müdahale teşkil eden mevcut kanunları değiştirmeli veya yürürlükten kaldırmalı, sıkı güvenceler ve etkili denetimin yanı sıra kişisel verilerin kullanımı konusunda rıza alınmasına ilişkin katı gereklilikler tesis etmelidir.

(b) SIM kart kaydı için veri tabanının yönetiminin, özel kuruluşlar ve Devlet yetkilileri tarafından bilgisayar korsanlığı, veri sızıntıları ve yetkisiz erişimin önlenmesi amacıyla, uygun adli veya yasal yetkilendirme gerekliliklerinin oluşturulması da dahil olmak üzere, uygun güvencelere tabi olmasını sağlamak.

(c) Mağdurların etkili şikâyet mekanizmalarına ve etkili telafilere erişimini sağlamak.

Din veya inanç özgürlüğü

49. Komite, Taraf Devlet'in zorunlu askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkını tanımamasını, buna alternatif bir düzenleme getirmemesini ve vicdani retçilerin idari ve adli para ve hapis cezalarıyla karşı karşıya kalmalarını esefle karşılamaya devam etmektedir. Askerlik hizmetini yerine getirmeyi reddetmenin sürekli bir suç olarak görülmesi ve bireysel bir retçiye uygulanabilecek yaptırımların sayısında herhangi bir sınırlama olmaması endişe vericidir. Komite, itiraz sahiplerinin uygulamada bazı medeni ve siyasi haklarından mahrum bırakılmalarından endişe duymaya devam etmektedir. Komite ayrıca, zorunlu askerlik hizmetinin eleştirilmesinin Ceza Kanunu'nun 318. maddesi kapsamında suç sayılmasından da endişe duymaktadır (madde 2, 18, 19, 26 ve 27).

50. **Taraf Devlet, zorunlu askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkını tanımalı ve vicdani retçilerin ayrımcı ve cezalandırıcı olmayan alternatif sivil hizmetlere erişimine izin vermelidir. Ayrıca Ceza Kanunu'nun 318. maddesini yürürlükten kaldırmayı veya değiştirmeyi düşünmelidir.**

51. Komite, 1935 tarihli Vakıflar Kanunu kapsamına girmeyen gayrimüslim dini cemaatlerin ayrımcılığa uğramadan inançlarını yerine getirmelerine getirilen kısıtlamalardan endişe duymaya devam etmektedir. Komite, Protestan cemaatlerin ve Yehova Şahitlerinin ibadet yerlerini tescil ettirmek istediklerinde ayrımcılık ve bürokratik zorluklarla karşılaştıklarına dair raporlardan endişe duymaktadır. Komite ayrıca, Protestan ve Yehova Şahitleri cemaatlerinin Türk olmayan üyelerinin ülkeye girişlerinin yasaklandığı, oturma izinlerinin yenilenmediği veya iptal edildiği ve sınır dışı edildikleri iddialarından ve Alevi ibadetinin resmi olarak tanınmamasından endişe duymaktadır (madde 2, 12, 18, 19, 26 ve 27).

52. **Sözleşme'nin 18. maddesi, Komite'nin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına ilişkin 22 (1993) sayılı genel yorumu ve önceki sonuç gözlemleri uyarınca, taraf Devlet herkes için düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne saygı gösterilmesini sağlamalı ve dini azınlıklara karşı her türlü ayrımcılığı önlemeli, bunlarla mücadele etmeli ve bunları ele almalıdır. Bu bağlamda, 1935 tarihli Vakıflar Kanunu da dahil olmak üzere, dini azınlıklara karşı ayrımcılık yapan, ibadet yerleri ve dini cemaatlerin yabancı üyelerinin seyahat özgürlüğü ile ilgili tüm mevzuat, politika ve uygulamaları yürürlükten kaldırmalı veya değiştirmelidir.**

İnsan Hakları Savunucuları

53. Komite, insan hakları savunucularına, gazetecilere, avukatlara, Kürt aktivistlere, çevre savunucularına, muhalif siyasetçilere, akademisyenlere ve hükümeti eleştirdiği düşünülen herhangi bir sivil toplum üyesine yönelik zulüm, taciz, sindirme ve misillemeye dair raporlarından endişe duymaktadır. Bu bağlamda, Komite, faaliyetlerini bastırmak amacıyla keyfi gözaltılar ve siyasi saikle kovuşturmalara başvurulduğuna dair iddialardan da endişe duymaktadır. Komite, insan hakları savunucuları ve diğer sivil toplum üyelerinin karşı karşıya kaldığı korkutma ve zulüm ortamının bazı örgütlerin faaliyetlerinin sona erdirilmesine

ve bireylerin kendilerine yönelik sansüre başvurmasına ve sürgüne zorlanmasına yol açtığından endişe duymaktadır (madde 19, 21, 22 ve 26).

54. **Taraf Devlet, insan hakları savunucuları, gazeteciler, avukatlar, Kürt aktivistler, çevre savunucuları, akademisyenler ve sivil toplumun tüm üyeleri ve örgütleri için yasalarda ve uygulamada güvenli ve elverişli bir ortam sağlamalıdır. Özellikle de şunları yapmalıdır:**

(a) **İnsan hakları savunucularına, gazetecilere, avukatlara ve akademisyenlere ve diğer sivil toplum aktörlerine yönelik her türlü zulüm, taciz ve sindirme ile mücadele etmek ve bunları önlemek ve keyfi gözaltı veya kovuşturma da dahil olmak üzere herhangi bir misillemenin mağduru olma korkusu olmadan uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla işbirliği yapmak da dahil olmak üzere çalışmalarını özgürce yürütebilmelerini sağlamak amacıyla etkili bir şekilde korunmalarını garanti altına almak için gerekli tüm tedbirleri almak;**

(b) **İnsan hakları savunucularına yönelik tüm insan hakları ihlallerinin ve saldırıların kapsamlı, tarafsız ve bağımsız bir şekilde soruşturulmasını, failerin adalet önüne çıkarılmasını ve suçlu bulunmaları halinde usulüne uygun olarak cezalandırılmasını ve mağdurların yeterli tazminatı almasını sağlamak;**

(c) **Evrensel Olarak Tanınan İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Teşvik Etme ve Koruma Konusunda Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Organların Hak ve Sorumluluklarına İlişkin Bildirge uyarınca insan hakları savunucularını korumak için kapsamlı mevzuat ve politikalar geliştirmek.**

İfade özgürlüğü

55. Komite, gazetecilerin, siyasi muhaliflerin, insan hakları savunucularının, akademisyenlerin ve sivil toplum gruplarının üyelerinin, özellikle de hükümeti eleştirenlerin, ifade özgürlüğü haklarını kullandıkları için Türk Ceza Kanunu'nun yanıltıcı bilgi yaymayı suç sayan 217/a maddesi, Cumhurbaşkanı'na hakareti düzenleyen 299. maddesi, Türk milletini aşağılamayı düzenleyen 301. maddesi ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu hükümlerinin yanı sıra silahlı örgüt üyeliğini düzenleyen 314(2) maddesi gibi çeşitli hükümleri uyarınca keyfi olarak gözaltına alındıklarına ve kovuşturmayla uğradıklarına dair çok sayıda rapordan endişe duymaktadır. Komite ayrıca, 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun ile 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un 260.000'den fazla internet sitesinin ve on binlerce Twitter/X hesabının, tweetlerin, YouTube videolarının yanı sıra Facebook ve Instagram'daki içeriklerin, 2023 seçimleri sırasında veya hükümetin 2023 depremine verdiği tepkiye yönelik eleştirilerle ilgili içeriklerin engellenmesi ve kapatılması için kullanıldığını gösteren çok sayıda rapordan endişe duymaktadır (madde 19).

56. **Taraf Devlet, Sözleşme'nin 19. maddesi ve Komite'nin 34 (2011) sayılı genel yorumuna uygun olarak herkesin ifade özgürlüğü hakkını kullanabilmesini ve her türlü kısıtlamanın Sözleşme'nin 19 (3) maddesinin katı gereklilikleri ile uyumlu olmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri almalıdır. Taraf Devlet özellikle şunları yapmalıdır:**

(a) **Ceza Kanunu'nda yer alan hakaret ve her türlü aşağılamayı suç olmaktan çıkarmayı değerlendirmek ve ceza kanunları ile terörle mücadele mevzuatının eleştirel ve muhalif görüşlerin ifade edilmesini bastırmak için uygulanmamasını sağlamak;**

(b) **İfade özgürlüğünü haksız yere kısıtlayan mevzuatın gözden geçirmek ve değiştirmek, internet sitelerinin, iletişim platformlarının ve çevrimiçi kaynakların engellenmesine ve internetin kapatılmasına son vermek.**

57. Komite, 2016'daki darbe girişiminin ardından kapatılan medya kuruluşlarının sayısının resmi rakamların çok üzerinde olduğuna ve bu kuruluşların büyük çoğunluğunun hâlâ kapalı kaldığına dair iddialardan endişe duymaktadır. Komite, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun, medya kuruluşlarının varlıklarının iadesi ve tazminat talebinde bulunmaları için prosedürler oluşturmasını takdir etmektedir. Ancak, Anayasa Mahkemesi'nin 8 Nisan 2021 tarihli, Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler ve Bazı Kurum ve Kuruluşların Düzenlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararname'nin "ulusal güvenliğe

tehdit oluşturan" medya kuruluşlarının kapatılmasına izin veren hükmünü iptal etmesine rağmen, raporlar bu kuruluşların hâlâ kapalı kaldığını göstermektedir. Komite ayrıca, uluslararası medya mensupları ve yürütmeye eleştirel yaklaşan gazetecilerin basın kartlarının büyük çapta iptal edilmesinden de endişe duymaktadır (madde 19).

58. **Taraf Devlet, medya kuruluşlarının kapatılmasına ilişkin kararların tüm hukuki güvencelerle birlikte kapsamlı ve hızlı bir şekilde gözden geçirilmesi için bağımsız ve tarafsız bir süreç oluşturmalı ve bu sürecin Sözleşme'nin 19 (3) maddesinin katı gerekliliklerine tam olarak uymasını sağlamalıdır. Taraf Devlet, yürütmeyi eleştiren görüşlere sahip medya kuruluşlarının ve gazetecilerin, gereksiz kontrol veya müdahale olmaksızın ve ifade özgürlüğü haklarını kullandıkları için cezalandırılma korkusu olmaksızın özgürce faaliyet gösterebilmelerini hukuken ve uygulamada güvence altına almalıdır.**

Barışçıl toplanma özgürlüğü

59. Komite, toplanma özgürlüğünün Anayasa'nın 34. maddesi ile güvence altına alındığını not etmekle birlikte, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik'te yer alan bazı hükümler gibi, toplantıları kısıtlamak için geniş ve muğlak gerekçeler öngören mevzuat hükümlerinden endişe duymaktadır. Komite ayrıca, incelenen dönem boyunca yetkililerin hükümete muhalif olarak algılanan kişiler tarafından düzenlenen barışçıl toplantıları, LGBTQ yürüyüş ve etkinliklerini, Cumartesi Anneleri nöbetlerini ve Dünya Kadınlar Günü yürüyüşlerini yasaklamasından veya bunlara çok sayıda kısıtlama getirmesinden endişe duymaktadır. Komite ayrıca, bazı protestoları dağıtmak için aşırı güç kullanılmasından ve Gezi Parkı protestolarında olduğu gibi katılımcıların keyfi olarak tutuklanmasından endişe duymaktadır (madde 21).

60. **Sözleşme'nin 21. maddesi ve Komite'nin barışçıl toplanma hakkına ilişkin 37 (2020) sayılı genel yorumu ışığında, taraf Devlet aşağıdaki hususları yerine getirmelidir:**

(a) **Barışçıl toplanma hakkını kolaylaştırmak için somut adımlar atmak ve her türlü kısıtlamanın Sözleşme'nin 21. maddesinin katı gerekliliklerine, orantılılık ve gereklilik ilkelerine uygun olmasını sağlamak;**

(b) **Barışçıl toplantılar bağlamında aşırı güç kullanımı veya keyfi gözaltı ve tutuklama iddialarının derhal, kapsamlı ve tarafsız bir şekilde soruşturulmasını, sorumluların adalet önüne çıkarılmasını ve suçlu bulunmaları halinde uygun yaptırımlarla cezalandırılmalarını ve mağdurların eksiksiz tazminat almalarını sağlamak;**

(c) **Hâkimlere, savcılara ve kamu görevlilerine barışçıl toplanma hakkı konusunda ve kolluk kuvvetlerine Kolluk Kuvvetlerinin Güç ve Ateşli Silah Kullanımına İlişkin Temel İlkeler ve Birleşmiş Milletler Kolluk Kuvvetlerinde Daha Az Öldürücü Silahlara İlişkin İnsan Hakları Rehberi konusunda uygun eğitimler vermek.**

Örgütlenme özgürlüğü

61. Komite, olağanüstü hâl sırasında sendikalar, insan hakları örgütleri, avukat dernekleri ve eğitim kurumları da dahil olmak üzere 1.700'den fazla dernek ve vakfın kalıcı olarak kapatıldığını gösteren güvenilir raporlardan endişe duymaktadır. Komite, kapatma işlemlerinin olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnamelerinde yer alan muğlak kriterler çerçevesinde, etkili bir yargı denetimi veya adil yargılama güvenceleri olmaksızın gerçekleştirilmiş olmasından endişe duymaktadır. Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu'nun kuruluşları yeniden açma ve onaylarını iade etme yetkisine rağmen, kuruluşların büyük çoğunluğu kapalı kalmaya devam etmektedir. Komite, 7262 sayılı Kanun'un İçişleri Bakanlığı'na bağımsız kuruluşların faaliyetlerini kısıtlama, muğlak risk değerlendirme kriterlerine ve zayıf kanıt standartlarına dayalı olarak denetleme ve yönetim kurulu üyelerini görevden uzaklaştırma konusunda geniş takdir yetkisi tanıyan ve böylece bireyleri bu kuruluşların yönetim kurullarında görev almaktan veya üye olmaktan vazgeçiren caydırıcı bir etki yaratan hükümlerinden endişe duymaktadır (madde 22).

62. **Taraf Devlet, derneklerin faaliyetlerini düzenleyen mevzuat ve uygulamalarını Sözleşme ile tam uyumlu hale getirmeli ve getirilen tüm kısıtlamaların Sözleşme'nin 22. maddesi ile uyumlu olmasını sağlamalıdır. Ayrıca, insan hakları örgütleri,**

sendikalar, avukat dernekleri ve eğitim kurumları da dâhil olmak üzere sivil toplum örgütleri için elverişli bir ortam yaratmalı ve onların meşru faaliyetleri için taciz veya misilleme korkusu olmadan ve gereksiz veya aşırı kısıtlayıcı idari engellerden muaf olarak faaliyet gösterebilmelerini güvence altına almalıdır.

Kamu yönetimine katılma

63. Taraf Devlet, bir milletvekili hakkında bir yargılama süreci başlatıldığında, bir hâkimin talebi üzerine dokunulmazlığın kaldırılabilceğini belirtmesine karşın Komite, dokunulmazlığın kaldırılmasının serbest seçimlere katılma hakkı ve Parlamenterlerin ifade özgürlüğü gibi bazı temel haklar üzerinde yaratabileceği olumsuz etkiden endişe duymaktadır. Bu bağlamda Komite, zorla kaybetmeler ve Kürtlerle ilgili insan hakları sorunları gibi konularda resmi sıfatlarıyla konuşan bazı Parlamento üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırıldığı ve bu açıklamalar nedeniyle tutuklandıkları, yargılandıkları veya yaptırımlara maruz kaldıkları yönündeki haberlerden endişe duymaktadır (madde 2, 19, 21, 25 ve 26).

64. Sözleşme'nin 25. maddesi ve Komite'nin kamu işlerine katılım ve oy kullanma hakkına ilişkin 25 (1996) sayılı genel yorumu uyarınca, taraf Devlet, kamu işlerine katılma hakkının yanı sıra kamu görevi yapan kişilerin kamu işlerini tartışma, eleştirme ve muhalefet etme özgürlüğü de dahil olmak üzere ifade özgürlüğü hakkından tam olarak yararlanmasını sağlamalıdır. Parlamenter dokunulmazlığına ilişkin hükümleri Sözleşme hükümleriyle uyumlu hale getirmelidir. Taraf Devlet ayrıca, dokunulmazlıkları kaldırılan milletvekillerini görevlerine iade etmeyi ve parlamenter görevleri sırasında yaptıkları açıklamalarla ilgili cezai kovuşturmalara son vermeyi değerlendirmelidir.

65. Komite, kasıtlı suçlardan hüküm giyen kişilerin, suçun ağırlığına ve cezanın süresine bakılmaksızın haklarından mahrum bırakılmalarından endişe duymaktadır. Komite ayrıca, hukukun üstünlüğünün zayıflığı, sivil alanın korunmaması, ifade ve toplanma özgürlüklerine getirilen kısıtlamalar, derneklerin veya siyasi partilerin askıya alınması veya kapatılması, muhalif siyasetçilerin kovuşturmaya uğraması ve yargının bağımsız olmaması ve Yüksek Seçim Kurulu'nun kararlarının yargı yoluna tabi olmaması nedeniyle seçim anlaşmazlıklarının etkili bir şekilde giderilememesi de dahil olmak üzere, taraf Devlet'te adil ve özgür seçimlerin yapılması için yeterli koşulların bulunmamasından endişe duymaktadır (madde 2, 9, 14, 18, 19, 21, 22, 25 ve 26. maddeler).

66. Taraf Devlet, kamu işlerine katılma hakkının kullanılmasını sağlamalı ve seçim yönetmeliklerini ve uygulamalarını, 25. madde de dahil olmak üzere Sözleşme'ye ve Komite'nin kamu işlerine katılma ve oy kullanma hakkına ilişkin 25 (1996) sayılı genel yorumuna uygun hale getirmelidir. Ayrıca aşağıdaki hususlarda gerekli tedbirleri almalıdır:

(a) Şeffaf, adil ve özgür seçimleri güvence altına almak; gerçek siyasi çoğulculuğu ve tartışmayı teşvik etmek; bireysel olarak ya da siyasi partiler ve diğer örgütler aracılığıyla, hükümeti eleştiren alternatifleri temsil edenlerin de dahil olduğu herkesin misilleme korkusu olmadan siyasi faaliyette bulunma özgürlüğünü güvence altına almak;

(b) Yüksek Seçim Kurulu'nun yürütmeden tam bağımsızlık ve tarafsızlıkla çalışmasını sağlamak ve yargıya erişim de dahil olmak üzere seçimlerin telafisi için etkili çözüm yolları sağlamak;

(c) Tüm hüküm giymiş mahkumların oy kullanma hakkını reddeden mevzuatı, Komite'nin kamu işlerine katılım ve oy kullanma hakkına ilişkin 25 (1996) sayılı genel yorumu ışığında gözden geçirmek (para. 14).

D. Yayma ve takip

67. Taraf Devlet, Sözleşme'yi, buna ek iki Seçmeli Protokolü, ikinci periyodik raporunu ve mevcut sonuç gözlemlerini, Sözleşme'de belirtilen haklara yönelik farkındalığı artırmak amacıyla yargı, yasama ve idari makamlar, sivil toplum ve ülkede faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ile kamuoyuna geniş çapta yaymalıdır.

Taraf Devlet, periyodik raporun ve mevcut sonuç gözlemlerinin resmi dile çevrilmesini sağlamalıdır.

68. Komite usul kurallarının 75 (1) maddesi uyarınca, taraf Devlet'ten 8 Kasım 2027 tarihine kadar, Komite tarafından yukarıdaki 42 (yargının bağımsızlığı), 44 (terörle mücadele usullerinde adil yargılanma hakkı) ve 62 (örgütlenme özgürlüğü) sayılı paragraflarda yapılan tavsiyelerin uygulanmasına ilişkin bilgi vermesi talep edilmektedir.

69. Komite'nin öngörülebilir gözden geçirme döngüsüne uygun olarak, taraf Devlet, raporun sunulmasından önce Komite'nin sorun listesini 2030 yılında alacak ve üçüncü periyodik raporunu oluşturacak olan cevaplarını bir yıl içinde sunması beklenecektir. Komite ayrıca taraf Devlettten raporu hazırlarken ülkede faaliyet gösteren sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarına geniş bir şekilde danışmasını talep etmektedir. Genel Kurul'un 68/268 sayılı kararı uyarınca, rapor için kelime sınırı 21,200 kelimedir. Taraf Devlet ile bir sonraki yapıcı diyalog 2032 yılında Cenevre'de gerçekleştirilecektir.
